

Dva mišljenja o Ivi Pilaru: povodom izlaska knjige Duška Sekulića *Ideologije rase i nacije*

Mislav GABELICA

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Bauk kruži Hrvatskom – bauk hrvatskog nacionalizma. U hajku protiv njega digli su se svi oni u hrvatskom društvu koji se osjećaju boljima od navodno priprostog i neobrazovanog hrvatskog puka. To ovoj hajci daje i određenu klasnu dimenziju. No, taj bauk ne prijeti podrivanjem hrvatskoga sustava nego je, dapače, taj sustav dobrim dijelom utemeljen na hrvatskom nacionalizmu te mu u svakom slučaju može zahvaliti svoje postojanje. Zato se s druge strane pita, ne diže li se hajka na hrvatski nacionalizam zato da bi se podrivalo hrvatsku državu. Da umjesto hrvatske fukare Hrvatskom vlada tuđa fukara.

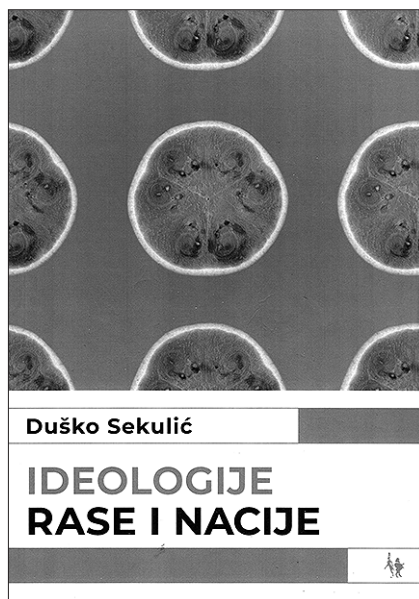
U Zagrebu je 2025. godine objavljena knjiga *Ideologije rase i nacije* umirovljenog profesora sociologije Duška Sekulića, koja se među ostalim bavi i hrvatskim sociologom, političarem i političkim ideologom Ivom Pilarom. Autor polazi od toga da je Pilar bio irelevantan znanstvenik, koji da je svoj hrvatski nacionalizam bitno temeljio na rasnim kriterijima, pa da je jedini razlog zašto jedan hrvatski institut društvenih znanosti nosi njegovo ime taj što dijeli i promiče Pilarova rasna stajališta. U knjizi autor uglavnom polemizira sa stajalištem Tomislava Jonjića da u osnovi Pilarove misli nije rasna znanost, te smatra da Jonjić i sam dijeli i promiče Pilarova nacionalistička stajališta utemeljena na rasnim kriterijima. Kao što su, prema autoru, Pilarova nacionalistička stajališta hrvatskom narodu jednom pripremila put u Nezavisnu Državu Hrvatsku, tako autor možda strepi da će danas sutra Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Tomislav Jonjić po drugi put ovaj narod odvesti u sličnu državu. Ili samo želi učiniti odbojnim jedan od simbola hrvatskoga nacionalizma. Onako kako neki ljudi izmetom mažu spomenike a drugi izmetom zasipaju žive ljude, svoje političke protivnike.

Rad je objavljen pod licencom Creative Commons Attribution-Non-Commercial (CC BY-NC)

Sekulićeva polemika s Jonjićem nastavak je njihove stare polemike oko istog pitanja, koja je započela Sekulićevim predavanjem o ulozi rasne znanosti u utemeljenju modernih nacija, održanim na zagrebačkom Pravnom fakultetu travnja 2014. godine. U predavanju Sekulić je kao »klasični primjer« autora koji je etnogenezu i tijek povijesti navodno temeljio na rasnim kriterijima istaknuo Ivu Pilara. Povodom toga predavanja Jonjić je u članku »Ivo Pilar prema rasnom učenju i eugenici«, objavljenom u časopisu *Pilar* za 2016. godinu, ukazao na »zabrinjavajuću manjkavost Sekulićeva vladanja faktografijom i njegovo nepoznavanje čak i elementarnih činjenica iz hrvatske političke povijesti«, pa sada Sekulić Jonjiću povrijeđeno predbacuje znanstvenu napuhanost i prodavanje starih istina za nove. Sekulić u tom predavanju nije spomenuo Institut Pilar. U svom članku, u kojem je spomenuo nekoliko autora koji dijele Sekulićevo mišljenje o Ivi Pilaru, Jonjić je upozorio i na srpskog novinara Vladimira Frolova, koji poput Sekulića Pilarovo *Južnoslavensko pitanje* smatra primjerom hrvatskog rasizma, a 2016. godine postojanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar ocjenjuje kao nastavak kontinuiteta hrvatske protusrpske politike, »da nastave naučne radove započete tokom postojanja NDH da naučno potkrepe rane radove ustaške vojnice na terenu, zadužene za radikalno rešenje 'srpskog pitanja'«. Sada se Sekulić nadahnjuje Jonjićevim člankom i širi svoj protupilarovski izričaj.

Spomenuto Sekulićevo predavanje trajalo je nešto više od sat vremena, a u njemu se Pilarom bavio desetak minuta. U predavanju je pošao od tvrdnje kako je ne samo neutemeljeno zasnivanje duhovnih osobina na rasnim osobinama, nego da su rase kao oštro razlikovanje ljudi prema biološkim karakteristikama tek (kvazi)znanstveni konstrukt a ne pojava prisutna u prirodi. Sekulić je dalje ustvrdio da je u svakoj ideji naroda prisutna i rasna komponenta, pa kao što je pokušao dekonstruirati pojam rase, tako je pokušao dekonstruirati i pojam naroda, tvrdeći da narod nije sačinjen od biološki konstantne jezgre, nego da je riječ isključivo o identitetskim konstrukcijama koje nastaju i mijenjaju se tijekom povijesti. Nacionalne povijesti koje se bave narodom kao konstantnom, biološkom činjenicom za Sekulića su mitovi, pri čemu se osobito pitanje porijekla naroda »ukršta« s rasnom znaošću. U tom kontekstu Sekulić se pozabavio Pilarom, navodeći nekoliko njegovih citata, koji prema Sekulićevim riječima pokazuju da je Pilar bio zastupnik rasnog učenja, da je razlike između Hrvata i Srba prvenstveno vidio u njihovim biološkim karakteristikama, te da je u tim karakteristikama nalazio razlog hrvatsko-srpskog sukoba.

U upotrijebljenim citatima Pilar je Hrvate kao Slavene ubrojio među arijske narode, a Srbe je spomenuo kao Slavene s jačom primjesom »balkansko-romanske nomadske krvi«. Dakle, Hrvati i Srbi bi prema Pilaru pripadali istoj, slavenskoj rasi, a biološki bi se razlikovali kao narodi a ne kao rase. Budući da spominje »balkansko-romansku« primjesu kod Srba, te su razlike, prema Pilaru, očito nastale miješanjem slavenske rasne jezgre s različitom smjesom naroda na prostoru njihova doseljenja. U jednom od upotrijebljenih citata Pilar je spomenuo da razlike između hrvatskog i srpskog naroda potječu iz »sasvim različitih poviestnih razvoja«. Isto tako, u jednom od citata navedeno je i da na hrvatsko-srpske razlike bitno utječe različita društvena struktura starih Hrvata i Srba, koja da je ostavila traga i na njihovim današnjim nacionalnim osobinama. Na koncu, u jednom od upotrijebljenih citata Pilar je spomenuo da na hrvatske nacionalne osobine ključno djeluje njihovo »katoličanstvo«, a u više upotrijebljenih citata spominje da na Srbe ključno djeluje njihova pripadnost bizantsko-pravoslavnom svijetu.

Dakle, citati koje je upotrijebio Sekulić kako bi dokazao Pilarovo pristajanje uz rasno učenje pokazuju da je Pilar Hrvate i Srbe smatrao pripadnicima iste, slavenske rase, ali da ih je smatrao različitim narodima. Na njihovo narodnosno odvajanje od iste slavenske jezgre da je utjecalo miješanje s različitom smjesom naroda na prostoru dose-

ljenja, ali i različit povijesni razvoj, različita društvena struktura njihovih prvih država, te pripadnost različitim vjersko-kulturnim krugovima. Prema tomu, ono što je Sekulić mogao na temelju navedenih citata zapaziti u Pilara jest njegovo isticanje hrvatsko-srpskih razlika a ne tek isticanje razlika utemeljenih na rasnim kriterijima.

U reakciji na Sekulićevo predavanje Jonjić je primijetio da Sekulićevo poznavanje Pilara dosiže nekoliko kraćih fragmenata iz lošeg hrvatskog prijevoda Pilarova *Južnoslavenskog pitanja*, objavljenog 1943. godine. Zbog toga da Sekuliću štošta nije poznato, a među ostalim i to da je Pilar nebrojeno puta naveo kako Hrvate i Srbe smatra pripadnicima iste, slavenske rase. Prema Jonjiću, hrvatsko-srpske pripore Pilar je objašnjavao njihovim geopolitičkim položajem, suprotstavljenošću njihovih nacionalnih i gospodarsko-političkih interesa te njihovom vjersko-kulturnom poviješću, koja da je oblikovala njihove kolektivne identitete. Pažljivo proučavajući cjelokupno Pilarovo djelovanje, Jonjić je primijetio njegovo potpuno pomanjkanje interesa za rasno učenje sve do druge polovice Prvoga svjetskoga rata, te vrlo ograničenu upotrebu toga učenja posljednje dvije godine rata, kada je na njemačkom jeziku objavljeno njegovo *Južnoslavensko pitanje*. Pojačani interes za to učenje Pilar je pokazao tek u jugoslavenskoj državi, u sklopu svoga stručnog i znanstvenog angažmana u jugoslavenskim srednjostrujaškim krugovima. Naime, rasprava o rasnim teorijama i eugenici, odnosno metodama poboljšanja tjelesnih i duševnih osobina pojedinaca, bitno je obilježavala društveni i politički život prve jugoslavenske države ali i samog jugoslavenstva, jer je upravo jugoslavenska a ne hrvatska nacionalna ideja, istaknuo je Jonjić, nužno utemeljena na rasnom shvaćanju povijesti. Naime, jugoslavenska nacionalna ideja ne može se pozvati ni na zajedničku povijest, ni na zajedničku državu ni na zajedničke vjersko-kulturne osobine južnoslavenskih naroda, nego isključivo na njihovo navodno zajedničko, slavensko podrijetlo, koje svoj izraz ima u istom jeziku. Zbog toga bi, smatrao je Jonjić, bilo logičnije da je Sekulić jugoslavensku a ne hrvatsku nacionalnu ideologiju uzeo kao predložak za dokazivanje svoje teze.

U čitavom Pilarovom političkom, publicističkom i znanstvenom radu kao i u njegovoj obilno sačuvanoj privatnoj prepisci koji su prethodili *Južnoslavenskom pitanju*, pojam »rasa« nije spomenut ni jednom, te u to vrijeme nema nikakvih naznaka Pilarova prihvaćanja rasnog učenja. Kako je spomenuto, navedeni citati na temelju kojih je Sekulić dokazivao Pilarovo pristajanje uz rasno učenje nalaze se u

hrvatskom prijevodu *Južnoslavenskog pitanja* iz 1943. godine. To je djelo originalno objavljeno 1918. godine na njemačkom jeziku i bilo je namijenjeno prvenstveno austrijskoj javnosti kao apel za državno-pravnu reformu Austro-Ugarske Monarhije. Prema Jonjiću, toj publici i njezinu ukusu bili su prilagođeni stil i terminologija toga djela, pa je u njemu upotreba termina »rasa« učestalija. Unatoč učestalijoj upotrebi toga termina, Pilar je u *Južnoslavenskom pitanju* rasno učenje zastupao samo utoliko što je kao rasu smatrao Slavene, dok je Hrvate i Srbe smatrao (južno)slavenskim narodima, formiranim tek na prostoru svoga doseljenja miješanjem slavenskih doseljenika s različitim narodima neslavenskog podrijetla. Pritom su za Pilara, navodi Jonjić, i u toj knjizi ključan čimbenik etnogeneze Hrvata i Srba bile »političke a ne biološke činjenice«, odnosno ustroj njihovih prvih političkih tvorovina, na opseg i kvalitetu kojih su utjecale geopolitičke okolnosti i blizina svjetskih središta moći s različitim vjersko-kulturnim utjecajima. Pritom je Pilar vjersko-kulturne, a ne rasne razloge, kako to navodi Sekulić, smatrao osnovnim razlogom hrvatsko-srpskog sukoba. Osim realno učestalije upotrebe pojma »rasa« u originalnom *Južnoslavenskom pitanju*, Jonjić navodi i da je hrvatski prijevod toga djela iz 1943. godine, kojim da se redovno služe svi oni koji Pilara žele prikazati kao zastupnika rasnog učenja, loš te da su u njemu na mnogo mjesta pojmovi koji su trebali biti prevedeni kao »narod« ili »pleme«, prevedeni kao »rasa«. Prema Jonjiću, takav je slučaj i u svim onim citatima kojima se služio Sekulić.

Nakon rata, u jugoslavenskoj državi, Pilar je bio protivnik obaju protuliberalnih, totalitarnih sustava svoga doba, fašizma i boljševizma, te je kao liberal u vanjskopolitičkoj orijentaciji bio sklon Francuskoj i Velikoj Britaniji. Oduvijek je gajio snažno protuklerikalno raspoloženje te je velik utjecaj na njega izvršio češki filozof i sociolog liberalnog usmjerenja Tomáš Garigue Masaryk. Pilar je ideološki potekao iz jugoslavenski orijentirane sredine, ekskluzivnu hrvatsku nacionalno-političku misao prihvatio je u zrelijoj dobi, te je trajno zadržao osjećaj slavenske pripadnosti, što ga je trajno razlikovalo i od pravaških krugova. Konstanta njegove politike bilo je i pripojenje Bosne i Hercegovine hrvatskim zemljama, kojima je Bosna i Hercegovina prema njegovu sudu etnički, povijesno, geopolitički i vjerski-kulturno pripadala. U jugoslavenskoj državi njegov središnji znanstveni interes odnosio se na proučavanje vjerske povijesti Hrvata i Srba, odnosno bosansko-hercegovačkog bogumilstva. Njegovo bavljenje antropološkim i biologijskim temama bilo je sporedno i odvijalo se u sklopu

Sociološkog društva u Zagrebu, u kojem se velik dio znanstvene djelatnosti svodio na pokušaj znanstvenog utemeljenja jugoslavenstva. Izvan djelatnosti u tom društvu, u svojim politološkim, pravnim i kulturno-povijesnim raspravama, Pilar se nije ni koristio rasnom terminologijom, niti je primjenjivao rasne teorije na tu problematiku.

Prema Jonjiću, ključno Pilarovo djelo na temelju kojega se može razaznati Pilarov odnos prema rasnom učenju je sociološka studija *Borba za vrijednost svoga »Ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, objavljena 1922. godine. To djelo, prenosi Jonjić, predstavlja »apologiju pojedinca, koji je sam po sebi ključni čimbenik u procesu formiranja svjesnog, sposobnog i samosvjesnog naroda«. U njemu su središnje kategorije: pojedinac, obitelj, stalež, narod, država, no Pilar se dotiče i rasnog učenja te eugenike. Od navedenih kategorija nezaobilaznim čimbenicima društvenog života smatrao je obitelj i narod, dok je državu smatrao korisnim ali ne i nezaobilaznim čimbenikom ljudskoga života. Obitelj je Pilaru temeljna društvena jedinica, pri čemu prihvaća jedan od eugeničkih postulata, »uzimanje žena iz svojega naroda«. Za Pilara je glavna značajka narodnog života kultura, odnosno smatra da je kultura isključivo produkt naroda, te da ne može biti internacionalne ili nadsacionalne kulture. Svi su narodi, smatra Pilar, nastali miješanjem, a ključni su čimbenici nastanka naroda, »religija i dinastija« (država). Narodi imaju kolektivnu psihu, koja se među ostalim očituje i u odnosu prema individualizmu kao poželjnoj ljudskoj osobini. Hrvati su kao pripadnici slavenske »rase« zbog nerazvijenosti svoga individualizma inferiorni drugim narodima, među ostalima i Srbima, čiji je u tom pogledu inferioran rasni čimbenik ojačan utjecajem »Bizanta«. Dakle, Pilar u tom djelu rasnim kriterijima ne objašnjava superiornost nego inferiornost Hrvata.

Interes za antropološko-biološke i etnografske teme Pilar je pokazao i u nekoliko predavanja održanih u Sociološkom društvu u razdoblju od 1924. do 1927. godine. U prvom od tih predavanja upoznao je slušatelje s utjecajem »silnog razvitka biologije« na nove smjere u sociologiji, te se i sam izjasnio blizak pristašama »organicističke škole«, koja da sve pojave društvenoga života želi objasniti analogijama iz organskoga života. No Pilar je bio i »potpuno svjestan znatnih nedostataka organicističke škole« te rizika od pretjerivanja u navedenim analogijama. Ključnu vrijednost u poimanju te škole vidio je u tomu što ta škola »svojim biološkim polazištem omogućuje poimanje evolutivnoga kretanja ljudske povijesti«. Osim toga, »biološko stanovište« omogućivalo mu je da društvenu shemu: obitelj-općina-

država, upotpuni kategorijama: pojedinac i narod. Pilar je smatrao da tek biološko polazište stavlja pojedinca u središte pozornosti. Pojedinci stvaraju obitelji, a iz obitelji izrasta narod. Iako je smatrao da su svi narodi nastali miješanjem rasa, čini se da je držao i da to miješanje ne smije biti nekontrolirano i pretjerano. Naime Pilar je, kao i u *Borbi za vrijednost svoga »Ja«*, smatrao da je obitelj čuvar socijalnih, kulturnih, ekonomskih, ali i »rasnih vrednota«, pri čemu je bitno koga pojedinac uzima za bračnog druga i kakve osobine prenosi svojoj djeci. Narod je, istaknuo je Jonjić, »za Pilara bez ikakve sumnje trajna institucija ljudskoga roda«. Jer narod je, piše Pilar, »nosioc svih viših vrijednosti, što ih posjeduje rod ljudski. (...) Narod je tvorioc i stvorioc jezika, pisma, umjetnosti, kulture civilizacije, prava, morala, religije, običaja, kulta, itd.« S narodom počinje povijest. Da bi se narod mogao zaštititi, stvorena je država, a ona može opstati samo »ako počiva na uvjerenju svih svojih članova, da je na zajedničku korist sviju«.

U drugom od navedenih predavanja u Sociološkom društvu Pilar je istaknuo utjecaj antropologije i etnologije na sociologiju, kojem smjeru da su primjerice pripadali Arthur de Gobineau, Stewart Chamberlain, Ludwig Gumplowicz i Herbert Spencer. Tim je predavanjem Pilar želio objasniti postanak hrvatskoga naroda »u antropološkom pogledu«, pri čemu Jonjić smatra da je Pilar bio pod očitim utjecajem Spencerova učenja o »ulozi arijske rase u postanku europskih naroda. Pritom je, smatra Jonjić, Spencer privukao Pilara i svojim interesom za vjersko-kulturna pitanja. U ovom je predavanju Pilar naveo da je stvaranje hrvatskoga naroda trajalo oko 700 godina, od 7. do 14. stoljeća. Za stvaranje hrvatskoga naroda ključna da su bila »čisto politička data«, odnosno stvaranje hrvatske države, unutar koje je započelo stapanje neslavenskog etničkog čimbenika (Tračani, Iliri, Kelti) te nehrvatskih i hrvatskih Slavena u jedinstven hrvatski narod. Svi su Slaveni, smatrao je Pilar, Arijci, odnosno »po starijoj oznaci Indoeuropejci ili Indogermani«, koje je Pilar smatrao jednom od rasa s određenim psihosomatskim osobinama. Kao Arijci, Slaveni su za Pilara rasna, »antropološka« činjenica, no oni su također nositelji jednog »socijalno religioznog pokreta«, zoroastrizma, nastalog u Perziji uslijed sukoba poljodjelskih i stočarskih elemenata, a kojem je bila svrha »da čovjeka prisili da živi samo od produkata zemlje«. Odatle bitne karakteristike Slavena, koje nisu uzrokovane rasnim čimbenicima: njihova slaba državotvornost i nesklonost politici, okrenutost poljoprivredi, nedostatak individualizma i zadružni život, te nedostatak volje za osvajanjem ali spremnost na obranu svoga posjeda. Iako

je Slavene opisao kao nedržavotvornu skupinu, nastanak prvih slavenskih država (Hrvatske, Češke i Poljske) Pilar je objasnio kao pothvat onih slavenskih plemena, »čija je slavenska rasa bila čistija nego u drugih Slavena«. Tako je nastala i hrvatska država, unutar koje je u 11. stoljeću buknuła »rasna borba« između Slavena i Romana. Slaveni su se obratili za pomoć tada još etnički slavenskoj Ugarskoj, uz čiju pomoć je spašena slavenska osnovica Hrvata, ali je žrtvovana sama hrvatska država. U toj borbi protiv Romana, koja da je trajala do 14. stoljeća, dovršeno je stvaranje hrvatskoga naroda, čiju ključnu etnografsku sastavnicu, prema Pilarovu mišljenju, čini slavenski čimbenik. U daljnjem povijesnom razvoju hrvatskoga naroda nepovoljan zemljopisni položaj hrvatskih zemalja, smatrao je, »pogodovao je kolonizaciji tuđinskih naroda u hrvatskim zemljama i njihovoj otežanoj asimilaciji s Hrvatima, što je uzrokovalo promjenu etnografske slike hrvatskih zemalja.

U narednom predavanju Pilar se ponovo izjasnio kao pristaša organicističkog smjera u sociologiji te kao protivnik vulgariziranja postavki toga smjera. Raspravljajući o uzrocima afirmacije i propasti naroda, naveo je da na sudbinu naroda utječu razni fizički i »idejni« uzroci, od kojih »religija igra u životu naroda najveću, upravo sudbunosnu ulogu«. Ona je s jedne strane dio iracionalnog, osjećajnog dijela ljudske osobnosti, bez čega širi slojevi pučanstva ne mogu živjeti, a s druge strane »i jedan zaokružen sistem praktične filozofije« te nositeljica posebnog svjetonazora. Na razvoj Hrvata i Srba kao posebnih naroda, pisao je Pilar, utjecali su rasni momenti i odvojene povijesti, »ali ništa nije imalo tako snažan utjecaj kao što su ga imali katolicizam i pravoslavlje«. Religija je, prema Pilaru, »najvažniji idejni momenat«, koji utječe na narodni život, za kojim slijede »narodna kultura, politički i geofizički čimbenici«. Uz njih, navodi Pilar, ne treba zaobići ni »momenat rasni ili etnički«. No narod je, prema Pilaru, »jedan više jezični, kulturni i historičko-državni, nego etnički ili rasni pojam«. Jer, ponavlja Pilar, svi su narodi nastali miješanjem, tako što je neko »pleme« na određenom području podčinilo druga plemena, te im nametnulo državnu vlast, u kojem okviru je izvršena asimilacija ovih plemena u jedinstven narod. Ni stari Hrvato-Slaveni, koji da su stvorili hrvatsku državu, a koja da je stvorila hrvatski narod, prilikom dolaska u novu postojbinu nisu bili etnički jedinstveni, kao što ni Slaveni u strogom smislu nisu bili rasa, nego su, prema Pilarovom sudu, bili »jedan etnički i rasni konglomerat«. Samim time Pilar se suzdržao od ocjene da rasni čimbenici utječu na osobine naroda, no nije se suz-

držao od ocjene da na te osobine utječu kulturno-religijski čimbenici. Tako je smatrao kako je očigledno da je »pravoslavlje zaslužno za naglašeniji politički dar te za snažniju volju i aktivniju inteligenciju kod Srba, dok je katolištvo odgajalo apolitičan element, ali je zato naprednije u kulturnom i u etičkom pogledu«. Ipak, Pilar je zaključio i to da je za sudbinu nekog naroda važan i njegov etnički, odnosno rasni karakter, te da bi se nekim eugeničkim mjerama trebao poticati »snažniji« etnički element unutar etnički mješovitog naroda. Čini se da je to u konkretnom, hrvatskom slučaju trebalo značiti da bi Hrvati, kod kojih je dominantan etnički čimbenik slavenski, trebali izbjegavati stupati u brakove sa Srbima, kod kojih je dominantan etnički čimbenik neslavenski.

Jonjić primjećuje da od 1928. godine potpuno prestaje Pilarov interes za biološko-antropološka pitanja. U to vrijeme Pilar neposrednije stupa u politički život te se intenzivno vraća vjersko-kulturnim studijama, uvjeren da je uz geopolitički »upravo religijski moment odigrao presudnu ulogu u oblikovanju južnoslavenskih naroda, njihovih kolektivnih predodžaba i kulturnopolitičkih orijentacija«. Ocjenjujući njegovu prethodnu fazu, u kojoj je pokazao pojačan interes za biološko-antropološka pitanja, Jonjić smatra da je taj Pilarov kratkotrajni, prolazni interes bio izazvan pokušajem režimskog utemeljenja rasnog jugoslavenstva kao temelja jedinstvenom, jugoslavenskom narodu, te da se bit tog njegova interesa nalazi u dokazivanju da su Hrvati i Srbi, iako rasno srodni, ipak različiti narodi. Pritom je i u toj fazi glavni razlikovni »moment« između Hrvata i Srba Pilar vidio u različitoj vjersko-kulturnoj pripadnosti dvaju srodnih naroda.

Značajka je Jonjićeva dijela ove polemike da Jonjić iznosi baš sve što se o Pilarovom pristajanju ili nepristajanju uz rasno učenje može naći, te da svaku Pilarovu izjavu o tomu provlači kroz onodobni politički i društveni kontekst. Mi se možemo ne slagati s njegovim interpretacijama Pilarovih istupa, no imamo pošten uvid u predmet o kojem govorimo, pa se i Sekulić u svojoj knjizi *Ideologije rase i nacije* obilno nadahnjuje Jonjićevim člankom. Sekulić u knjizi selektira izvore, probire one koji mirišu na Pilarovo pristajanje uz rasno učenje te ih obilno potkrjepljuje analogijama sa stajalištima prononsiranih pristalica rasnog učenja. Pritom navodi da se on Pilarom bavi tek uzgredno, te da je za njega Pilar tek puki primjer teze o povezanosti nekih nacionalnih ideologija s rasnom znanosti i ništa više, dakle da i nije dužan baviti se cjelovitim Pilarom. To ga ne sprečava da o Pilaru samouvjereno daje konačnu ocjenu, koja služi kao premisa zaključku

njegove knjige. No, kao što to i Sekulić na jednom mjestu reče, na neispravnim premisama ne može se donijeti valjan zaključak.

Sekulić u knjizi smatra da ne treba dokazivati ni svoju objektivnost. On navodi da je svjestan činjenice da je za primjer svoje teze mogao uzeti osobu s jugoslavenskog a ne s hrvatskog nacionalističkog spektra, no smatra da je to njegova osobna stvar, koju ne treba opravdavati. S druge strane ne libi se dovesti u pitanje Jonjićevu objektivnost. Tako spominje da Tomislav Jonjić smatra da ni Ante Pavelić nije bio rasist, čime želi uputiti čitatelja da teško da je Jonjić uopće normalan čovjek, a kamo li da njegova stajališta treba uzimati u obzir. Ipak, kao što smo napomenuli, Sekulić se obilno nadahnjuje Jonjićevim člankom te, kako ćemo vidjeti, izlazi Jonjiću ususret i navodi da između stajališta njih dvojice ni nema bitne razlike.

U knjizi je Sekulić ponovio svoju ocjenu da je »rasna znanost u osnovi Pilarove misli« te da je ta znanost »konstitutivni element« Pilarova shvaćanja nacionalizma, koje shvaćanje »nužno vodi u rasnu i nacionalnu 'čistoću', kao što smo vidjeli u NDH«. Na prvu se dakle čini da Sekulić smatra kako Pilarovo shvaćanje nacionalizma nije rasističko, nego da je eventualno predigra za rasizam. Nešto kasnije Sekulić to i navodi, pišući da »Pilar primjenjuje načela rasne znanosti iako bi se za njega teško mogao primijeniti pojam rasista«. Prema Sekuliću, čimbenik rasizma bilo bi inzistiranje na rasnoj čistoći, koje proizlazi iz uvjerenja da »rasa ima utjecaj na kulturu i političke sposobnosti«, pri čemu da postoje vrijednije i manje vrijedne rase. Osim toga rasizam da uči kako rasa »predstavlja ključ za razumijevanje povijesti«, odnosno da je rasni čimbenik ključni pokretač povijesti. U tom kontekstu navodi kako nikada nije tvrdio da je Pilar »pristalica rasnog tumačenja povijesti«. Isto tako Sekulić navodi da nikad nije tvrdio ni da Pilar rasne karakteristike uzima kao jedine pa ni glavne kriterije u definiranju hrvatskoga naroda i hrvatsko-srpskih razlika.

No, u isto vrijeme Sekulić pokazuje da Pilara ipak više smatra rasistom, nego li nezainteresiranim pristalicom rasne znanosti. Definiirajući postavke rasne znanosti i smještajući Pilara unutar tih postavki, Pilara određuje pristalicom rasnog učenja zato što je Pilar postojanje ljudskih rasa smatrao objektivnom, znanstvenom činjenicom. Sekulić određuje Pilara pristalicom rasnog učenja i zato što Pilar razlikuje državotvorne od nedržavotvornih rasa, čime Pilar prema Sekulićevim kriterijima prelazi granicu rasizma, jer pristaje uz uvjerenje o različitoj vrijednosti pojedinih rasa. Zatim Sekulić ponavlja i da je Pilar hrvatsko-srpski sukob tumačio rasnim čimbenicima, te da je Srbe u ras-

nom smislu smatrao manje vrijednim narodom. Ako do sada nije smatrao da Pilar pristaje uz teoriju o različitoj vrijednosti rasa i uz rasno tumačenje povijesti, Sekulić sada očito smatra drugačije. U tom kontekstu spominje i da se Pilar »implicitno« slagao s tezom prononsiranog rasista, njemačko-engleskog znanstvenika Houstona Stewarta Chamberlaina, da je »rasa ključ za razumijevanje povijesti i civilizacije«. Osim toga Chamberlainova teza koju Pilar navodno »implicitno« prihvaća za Sekulića je i motiv sukoba između rasno čistih Arijsaca, kojima da pripadaju i Slaveni, s rasno miješanim i rasno neodređenim »Latinima«, pri čemu je ključni čimbenik toga motiva uvjerenje o negativnom značenju rasne miješanosti. Poput Chamberlaina, navodi Sekulić, i Pilar je Hrvate kao čišće Slavene držao narodom vrjednijim od Srba, čija je slavenska rasna osobina bila »zagađena« »balkansko-romanskom«, odnosno vlaškom rasnom primjesom.

Tako nas je Sekulić uvodno uputio da Pilar i jest i nije bio rasist, da on jest i nije podupirao tezu o različitoj vrijednosti rasa te da i jest i nije bio pristalica rasnog tumačenja povijesti. U daljnjem tekstu Sekulić razrađuje Pilarov rasizam. On smatra da je u razumijevanju Pilarova odnosa prema Srbima ključno to što on Srbe i jest i nije smatrao Slavenima, odnosno njegovo inzistiranje na njihovoj »balkansko-romanskoj« rasnoj primjesi, koja da je temeljito promijenila slavenski značaj Srba. Ta primjesa da je nastala nakon propasti Rimskoga Carstva, miješanjem nekad gospodujućih Romana s tračkim i ilirskim plemenima na prostoru doseljenja Slavena. Prema Pilaru, osobine te rasne primjese su »mržnja razbaštinjenih« prema novodoseljenim Slavenima i »prastari antisocialni, kulturu razarajući nagoni«, koje osobine dominiraju među suvremenim Srbima i koje, uz pripadnost Srba bizantskom pravoslavlju, ključno utječu na srpsku imperijalnu politiku.

Nakon toga Sekulić ponavlja da Pilar u razmatranju hrvatsko-srpskih razlika ipak nije uzimao samo rasni čimbenik te dodaje kako nije htio reći ni da je Pilar taj čimbenik uzimao kao glavno razlikovno načelo, nego da smatra da je Pilar uzimao u obzir niz razlikovnih čimbenika, »od kojih je religija svakako najvažniji«. No prema Sekulićevoj interpretaciji, Pilar i jest i nije religiju smatrao najvažnijim razlikovnim čimbenikom, jer Sekulić i isticanje religije kao razlikovnog čimbenika tumači kao Pilarovo prijanjanje uz rasno učenje. Naime, kao potkrepu tvrdnji da je Pilar za glavni razlikovni čimbenik uzimao vjeru, Sekulić se koristi Pilarovim citatom gdje ovaj govori da je vjera dala »lice« i »fizionomiju« Hrvatima i Srbima, što Sekulić tumači kao

da Pilar misli da je vjera utjecala na fizički izgled Hrvata i Srba. Dakako riječ je o slikovitim izrazima, kojima je Pilar u ovom tekstu isticao posebnosti hrvatskoga i srpskoga naroda. Tako mu u istom tekstu Hrvati i Srbi imaju i »sasvim suprotno lice«, koji se izraz teško može odnositi na fizički izgled. Tu Pilar opisuje »lice Srba«, koje je »lice pravoslavlja«, dok je »lice Hrvata lice katoličanstva, islama i bogumilstva«, te kaže: »Zato se s pravom može uztvrditi, da je pravoslavlje stvorilo današnje Srbe. (...) Budući da pravoslavlje predstavlja također zatvoreni iztočni kulturni sustav, nisu druge kulture, kao na pr. talijanska u Dalmaciji i njemačka u Hrvatskoj i Slavoniji, mogla tako snažno djelovati na Srbe kao na Hrvate, koji s njima tamo zajedno prebivaju. Većina od onoga, čime se Srbi hvale kao svojim narodnim osobinama, pretežno je odgojni posljedak njihove narodne Crkve. Svoj neizmjereno razvijeni nacionalni osjećaj, svoj katoličkim Hrvatima nadmoćni individualizam, svoju neodoljivu snagu asimilacije, svoju nadmoćnu lukavost, neku prirođenu političku nadarenost, nesavladivu težnju za stjecanjem moći i za vladanjem, koja obilježuje čitavu njihovu povijest, sve to zahvaljuju Srbi svojoj vjeri. Moglo bi se gotovo reći: Srbstvo je narod, koji je postao nagonom iztočne Crkve za proširivanjem.« Dakle prema Pilaru, ključan utjecaj na postanak Srba imala je njihova pravoslavna Crkva. Da nije bilo njezina pogubnog utjecaja, žali Pilar, Srbi su mogli biti Hrvati, čemu očito ne bi bila prepreka ni njihove možebitne rasne razlike.

Od ostalih razlikovnih čimbenika, uz religiju i rasu, Sekulić spominje i Pilarovo isticanje različitih društvenih struktura starih Hrvata i Srba, koje da su ostavile traga na nacionalnim osobinama suvremenih Hrvata i Srba. Naravno, i taj razlikovni čimbenik i jest i nije samostalan čimbenik, jer je i on u biti dio Pilarova prikrivenog rasizma. U tom smislu Sekulić citira Pilara gdje ovaj piše da su stari Hrvati kao »vladajući sloj« sačinjavali »rasno plemstvo«, koje da je do danas gotovo nestalo, ali da je uspjelo hrvatskom narodu utisnuti »plemički značaj«, koji da se očituje u ljubavi Hrvata prema tradiciji i umjetnosti ali i u njihovoj nesposobnosti za praktičan život. S druge strane među Srbima da prevladava »seljačka crta, dakako uz jaki pridodatak bizantskog poimanja svijeta, praktične filozofije života i nesavladivog vlastohleplja«. Prema Sekuliću, Pilar je zamišljajući prenošenje karakteristika »krvnog plemstva« na narod, veličao »mistiku krvi«, pri čemu da je na ovu njegovu zanesenost plemstvom vjerojatno utjecao trend među europskim rasistima, koji da su klasne razlike u društvu objašnjavali njihovim rasnim razlikama.

»Rasno plemstvo« izraz je koji označava ono plemstvo koje je stvoreno od onog plemena ili naroda koji je vojnom silom podredio druga plemena ili narode i nametnuo im se kao vodeći sloj. Ova teorija može sadržavati i tumačenje klasnih razlika u društvu njegovom rasnom raslojenošću, no kod Pilara to nije slučaj. Naime, Pilar u svom tekstu ne objašnjava klasne razlike u hrvatskom društvu, nego dapače smatra da su osobine hrvatskog »rasnog plemstva« s vremenom prešle na široke hrvatske narodne slojeve te da su postale dio hrvatskog nacionalnog značaja. To se vjerojatno dogodilo tijekom dugog razdoblja asimilacije i stvaranja hrvatskoga naroda, koje je prema Pilaru trajalo od 7. do 14. stoljeća. Kako su se te osobine mogle prenijeti na čitav narod? Čovjek sklon rasnom učenju zamišljao bi sklapanjem brakova i miješanjem krvi, a čovjek sklon kulturnim teorijama zamišljao bi utjecajem više kulture na nižu. Koliko ovdje vidimo, riječ nije bila o fizičkim nego o duhovnim osobinama: ljubavi prema tradiciji i umjetnosti te nesklonosti praktičnom životu, pa je vjerojatnije da je Pilar imao na umu kulturni utjecaj, to više što sklapanje brakova između plemstva i prostoga puka nije bilo uobičajeno. Osim toga, suprotne karakteristike kod Srba spomenute u istom kontekstu, kao što su »praktična filozofija života i nesavladivo vlastohleplje«, Srbima nisu bile svojstvene rasnim naslijeđem, nego njihovom pripadnošću »bizantskom poimanju svijeta«.

Vidimo da za Pilara Srbi nastanjeni u hrvatskim zemljama nisu bili dio hrvatskoga društva, nego su bili poseban narod koji se pod utjecajem svoje Crkve razvijao mimo hrvatskoga društva, te da na njihov značaj nisu utjecali čimbenici hrvatske plemićke kulture. Dakle nisu Srbi klasa, i to niža, u hrvatskom društvu, nego su to dva različita, klasno jednaka društva, od kojih hrvatsko društvo baštini tradiciju hrvatske feudalne države, a srpsko društvo tu tradiciju ne baštini. U svome *Južnoslavenskom pitanju* Pilar piše da je to srpsko društvo oslonjeno na susjednu srpsku državu i prijeti ili pripojiti velik dio hrvatskih zemalja Srbiji ili oslanjajući se na jugoslavensku nacionalnu ideologiju, pripojiti sve hrvatske zemlje Srbiji, negirajući pritom hrvatsku nacionalnu posebnost. Pilar je dakle suočen sa srpskom imperijalnom politikom, te Sekulić griješi kada Pilara spominje u kontekstu glorifikacije hrvatstva kao dominantne rase, nasuprot srpstva kao navodno inferiorne rase. Upravo suprotno. U srazu Hrvata i Srba Pilar Hrvate zbog onoga što oni kulturno, etnički, vjerski i socijalno jesu smatra gubitnicima, lošijom kombinacijom nego što su to Srbi. Ako u *Južnoslavenskom pitanju* bilo kako demonizira Srbe, ne demonizira

ih zato da opravda njihovo zadržavanje ili postavljanje u klasno podređen položaj u hrvatskom društvu, niti zato da opravda imperijalne namjere prema teritoriju srpske države, nego zato da austrijskoj javnosti ukaže na potrebu onakve državnopravne reforme Monarhije koja bi zadovoljila opravdane interese Hrvata, čime bi se jedino mogla suzbiti pogubna jugoslavenska ideologija te stvoriti bedem srpskom imperijalizmu, koji da podjednako prijete opstanku i Monarhije i Hrvata. Tu je Pilarova namjera obrambena a ne napadačka. Ne podmeću Pilarovoj ideologiji klipove pod noge slobodarske težnje Srba, kako to navodi Sekulić, nego upravo ona podmeće klipove pod noge dominantnoj jugoslavenskoj ideologiji i srpskom imperijalizmu, koji prijete progutati Hrvate.

U ovom kontekstu Sekulić slavodobitno iznosi navodni primjer Pilarovih imperijalnih planova protiv Srbije. Pri kraju *Južnoslavenskog pitanja* našao je mjesto gdje Pilar prenosi mišljenje njemačkog bizantologa Augusta Gfrörera, koji je djelovao u prvoj polovici 19. stoljeća, u kojemu ovaj smatra da bi u trenutku rješavanja Istočnoga pitanja Habsburška Monarhija trebala iskoristiti Hrvate i pomoću njih prigrabiti tursku baštinu. Pritom je Gfrörer očito mislio da bi Monarhija prethodno trebala izići ususret političkim težnjama Hrvata, jer piše da bi »hrvatska država« trebala potezom od Dunava na Staru planinu pa preko Rumelije, Plovdiva i Drinopolja prodrijeti sve do Carigrada. Na putu do tamo hrvatska država bi trebala prihvatiti sve narode koji na tom potezu žive, a koji da su, zanemari li se njihova pripadnost pravoslavlju, istog plemena kao i Hrvati. Ako bi se tko tomu suprotstavio, trebalo bi ga silom suzbiti. Komentirajući ovo Gfrörerovo mišljenje Pilar je naveo da odbacuje neka vjerska pretjerivanja sadržana u njemu, no da ga osim toga smatra »u svojoj srži ispravnim«, odnosno da se mora »u bitnim dijelovima suglasiti s njegovim sliedom misli«.

Osnovna misao sadržana u ovom Gfrörerovom prijedlogu bila je identičnost interesa Habsburgovaca (Monarhije) i Hrvata. U trenutku kada je Gfrörer ovo pisao velik dio navedenog prostora pripadao je Osmanskom Carstvu, te se tada i moglo razmišljati o tomu da će Habsburška Monarhija ušetati u ispražnjeni prostor i državno ga organizirati. No, u vrijeme nastanka *Južnoslavenskog pitanja* Istočno pitanje bilo je već riješeno, a turska baština već razgrabljena, te su se na tom području proširile ojačane srpska, crnogorska i grčka država, te su nastale nove države, Albanija i Bugarska. Pritom je Bugarska, koja je obuhvaćala veći dio prostora preko kojeg je išao zamišljeni smjer prodora »hrvatske države«, tijekom Prvoga svjetskog rata, kada

nastaje *Južnoslavensko pitanje*, bila vjeran saveznik Središnjih sila. Ono što je ostalo i ono što je stalno, bili su identični interesi Habsburgovaca i Hrvata. To Pilar želi poručiti austrijskoj javnosti: još prije pedesetak godina bilo je pametnih Nijemaca koji su shvaćali podudarnost tih interesa, ali ih se nažalost nije slušalo.

U čemu se sada sastoje ti zajednički interesi? Nekoliko redaka iznad ovog dijela Pilar piše da bi isti razlozi koji su Središnje sile potaknuli da uskrise poljsku državu trebali potaknuti Monarhiju da uspostavi hrvatsku državu. »I ovdje bi kao i ondje trebalo stvoriti obrambeni organizam protiv nadirućeg Orijenta.« Malo dalje, u potpoglavlju naslovljenom »Zaključna razmatranja«, Pilar je napisao: »Kada smo posegnuli za Gfrörerovom idejom o hrvatskoj državi, pred očima smo imali široku obrambenu akciju, sustav državnih tvorevina od Baltičkog mora do Jadrana, koje bi predstavljale bedem protiv prodora ekspanzionistički pohlepnoga Orijenta: pokraj poljske države, pokraj dođuše pravoslavne, ali politički protubizantske Bugarske, eventualno s vremenom i Ukrajine, na jugozapadu bi postojala i katoličko-muslimanska Hrvatska koja bi predstavljala prirodan, stoljetnom tradicijom učvršćen i nepogrešivo djelotvoran obrambeni instrument...«

Ako već nije pročitao knjigu do kraja, nego je pabirčio dijelove po volji, odvajajući ih od njihova konteksta, Sekulić je mogao barem vidjeti da se to Gfrörerovo mišljenje nalazi u sklopu potpoglavlja naslovljenog »Hrvatska država«, a koje je dio poglavlja naslovljenog »Rješenje južnoslavenskog pitanja«. Ako ga je već zanimalo opseg hrvatske države, koji je Pilar predlagao austrijskoj javnosti, ondje je mogao vidjeti da je Pilar ima na umu samo sjedinjenje Hrvatske i Slavonije, Dalmacije te Bosne i Hercegovine, pri čemu je i Istru žrtvovao kao trenutačno politički nerealan zahtjev. Da ga je uistinu zanimalo je li Pilar uistinu snivao o Hrvatskoj do Carigrada, mogao je barem prolistati Jonjićevu knjigu *Ivo Pilar: pisac, političar, ideolog (1989. – 1918.)*, gdje se na niz mjesta problematiziraju planovi dijela austro-ugarskog vojnog vrha o vojnom porazu Srbije i Crne Gore i njihovu priključenju Monarhiji. Vidio bi ondje da je Pilar bio izričito protiv toga, smatrajući da bi to poremetilo njegove planove rješenja hrvatskoga pitanja, jer bi Hrvatska time u južnoslavenskom kontekstu za austrougarske čimbenike izgubila važnost i jer bi demografija pretegnula na stranu Srba. Velika Srbija izvan ili unutar Monarhije, Hrvatima je svejedno. Ništa od toga Sekuliću nije bitno. On je našao Pilarov citat koji potvrđuje njegovu unaprijed određenu tezu i on je taj

citat vrijedno umetnuo u svoju slagalicu. Je li ovo uobičajena metodologija sociološkog istraživanja ili samo sumnjiv odnos prema istini?

U daljnjem tekstu svoje knjige Sekulić je nastavio razrađivati tezu o Pilarovu rasizmu, koji se nalazi u biti njegova učenja. On ističe da je Pilar doduše smatrao kako su svi narodi nastali rasnim miješanjem, no da je isto tako smatrao kako »neprestano miješanje nije po narode povoljno«. Ako to i nije predstavljalo Pilarovu želju za čistoćom rase, smatra Sekulić, predstavljalo je njegovu želju za »čistoćom nacije«. Pilar je, smatra Sekulić, čistoću hrvatske nacije htio ostvariti »eugeničkom mjerom« sklapanja brakova isključivo između Hrvata. U tom smislu citira Pilarovu *Spomenicu*, u kojoj Pilar navodi da će obitelj moći vršiti svoju funkciju »samo onda ako bude hrvatska, t. j. ako oba supružna druga budu Hrvati i po rasi i po uvjerenju. Valja dakle prihvatiti princip rimskog connubiuma, da svaki Hrvat uzima Hrvaticu za ženu. Prema tome narodna cjelina ima interes, da svaki hrvatski mladić dobije čestitu hrvatsku djevojku, a svaka hrvatska djevojka čestitog hrvatskog mladića za bračnoga druga.« Riječ je o *Spomenici Pučkog sveučilišta u Zagrebu* iz 1932. godine, u kojoj je objavljeno Pilarovo predavanje iz 1924. godine. Potrebno je podsjetiti da je sličnu potrebu »uzimanja žena iz svoga naroda« Pilar izrazio i u djelu *Borba za vrijednost svoga »Ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma* iz 1922. godine, koje kako smo naveli predstavlja »apologiju pojedinca, koji je sam po sebi ključni čimbenik u procesu formiranja svjesnog, sposobnog i samosvjesnog naroda«.

Sekulić potpuno izvan povijesnog konteksta navodi da je taj Pilarov govor iz 1924. godine bio upućen nekim vlastima kao prijedlog da zakonski uredi brakove Hrvata, bilo da se brakovi između Hrvata i nehrvata zabrane, bilo da ti brakovi budu brakovi »nižeg reda«, gdje djeca ne bi imala pravo kao »čisti Hrvati«. Budući da takve mjere Pilar nije mogao očekivati od jugoslavenskih vlasti, Sekulić valjda misli da je Pilar predviđao raspad jugoslavenske države i stvaranje NDH, što se uistinu ubrzo i dogodilo, te navodi da su vlasti NDH ozakonile ono što je Pilar predlagao. Pritom u vulgariziranju ove teme ipak nije otišao tako daleko da izričito kaže kako su te vlasti prihvatile baš Pilarov prijedlog, ali se od toga nije ni ogradio. U sklopu tog svoga uvjerenja ismijao je Pilarov pojam »čestitosti«, spomenut u navedenom govoru, jer mu nije jasno kako je Pilar mislio da se nečija čestitost može egzaktno odrediti i zakonski urediti. Naravno, stvar je u tomu da Pilar nije očekivao intervenciju bilo kojih vlasti u taj njegov prijedlog

bračne politike, odnosno nije očekivao zakonsko uređenje toga pitanja.

Naime, djelujući u jugoslavenskoj državi Pilar nije predviđao raspad jugoslavenske i stvaranje hrvatske države, nego je zbog katastrofalnog geopolitičkog položaja hrvatskih zemalja i rastućeg talijanskog imperijalizma eventualno predviđao podjelu hrvatskih zemalja između Srbije i Italije i konačan nestanak Hrvata. Zato nije podupirao hrvatske separatističke nego federalističke stranke, te je kao prihvatljivo zamišljao jedno oduže razdoblje bivanja Hrvata unutar jugoslavenske države, tijekom kojeg bi razdoblja Hrvati pametnom politikom trebali ojačati i u neodređenoj budućnosti pripremiti se za izlazak iz jugoslavenske države. Jedna od mjera jačanja Hrvata unutar jugoslavenske države trebala je biti i ta Pilarova bračna politika. Ona se dakle nije trebala ostvariti uz pomoć ikakvih vlasti nego, kako je to stajalo u *Borbi za vrijednost svoga »Ja«*, poticanjem individualizma među Hrvatima. Taj bi individualizam potom bio temelj u formiranju »svjesnog, sposobnog i samosvjesnog« hrvatskog naroda. To su bili oni »značajevi« za kojima su žudjeli Gjalski i Pilar, o čemu je pisao Jonjić, a što Sekulić ironično odbacuje. Cilj je dakle bio stvoriti ponosnog Hrvata, svjesnog samoga sebe i svoga hrvatstva, koji u interesu narodne cjeline svjesno ne ulazi u brak s nehrvatom. Pilar je tu posebno mislio na izbjegavanje sklapanja brakova sa Srbima, no ne zato što bi srpska rasna komponenta bila nešto posebno »zagađena«, nego zato što je jugoslavenska nacionalna ideja jedno od svojih uporišta imala u hrvatsko-srpskim brakovima.

Sve što je Sekulić do tog dijela svoje knjige napisao o Pilaru trebalo je pokazati Pilarovu duboku uronjenost u rasnu znanost i rasizam, koji se nalazi u biti njegova učenja. Tomu su služili Pilarovi citati, koje je Sekulić pomno probrao, te Sekulićeve interpretacije tih citata, koje su i u dvojbi uvijek pretezale na Pilarov rasizam. Ako je dva puta i ustvrdio da Pilar nije samo rasne kriterije prihvaćao kao konstitutivne čimbenike hrvatsko-srpskih razlika, to je tu tvrdnju odmah i relativizirao prikladnim citatom i njemu pripadajućom interpretacijom. Ipak, nakon svega napisanog Sekulić je zaključio da je Pilar doduše »sa simpatijama preuzimao načela rasne znanosti«, no da je kao osoba koja se nije znanstveno bavila rasama, rase uzimao kao sporedan čimbenik u tumačenju svijeta. Odnosno, Pilaru da rasna znanost »nije bila glavna preokupacija niti bi ga se moglo nazvati rasistom«. To je zaključak do kojega njegove premise nisu mogle dovesti, odnosno taj zaključak nije potkrijepljen prethodnim tekstom,

nego je to prije zaključak Jonjićeva članka. Zato Sekulić malo dalje i navodi da između njih dvojice »zapravo nema velike razlike« u shvaćanju uloge rase »u *Južnoslavenskom pitanju*«.

Odjednom u Sekulića više nije ni riječ o Pilaru nego o *Južnoslavenskom pitanju*. Nakon što je zaključio da je Pilar samo simpatizirao s rasnom znanošću, Sekulić je naveo da je ustaški pokret, koji je bio »zasnovan na rasizmu«, »s pravom« svojatao Pilarovo *Južnoslavensko pitanje*, odnosno da su »ustaše prihvaćali njegove osnovne ideje, prvenstveno iz *Južnoslavenskog pitanja*«. Pilar da je bio »ne po vlastitom izboru, rodonačelnik tih ideja«, odnosno »ustaške ideologije«. Dakle Pilar, koji nije bio rasist, bio je nesvjesni rodonačelnik navodno rasiističke ideologije. Sekulić je sada Pilara definirao kao nacionalnog mitomana i hrvatskog šovinista, te je u daljnjem dijelu knjige i te Pilarove karakteristike analizirao na temelju fragmenata iz *Južnoslavenskog pitanja*. Pritom je Sekulić, koji je prihvatio Jonjićevu tezu da je za Pilara religijski moment odigrao presudnu ulogu u oblikovanju južnoslavenskih naroda, u ovom dijelu svoga teksta analizu Pilarova šovinizma proveo prvenstveno na temelju Pilarova odnosa prema pravoslavlju. Tako je vjerski moment, koji je Jonjić smatrao ključnim u Pilarovoj ideologiji, Sekuliću postao izvor Pilarova šovinizma. Sekulićeva nova analiza dovodi do zaključka da je *Južnoslavensko pitanje* kao mitološki prikaz hrvatske povijesti u znanstvenom pogledu potpuno beskorisna knjiga, te da ona nekom može biti vrijedna samo ako dijeli njezina šovinistička stajališta prema Srbima.

Lakoća kojom Sekulić mijenja mišljenje o Pilaru i poigrava se lošim osobinama koje mu pridaje upućuje na to da mu nije ni stalo do istine o Pilaru, nego da mu je cilj nabacati se izmetom na Pilara kako bi ljudi »boljeg ukusa« okrenuli glavu od njega. Pritom Sekulić polazi od navodne Pilarove mržnje prema Srbima kao od konstante Pilarove ideologije. No u Pilara nije riječ o mržnji prema Srbima nego o ljubavi prema Hrvatima. To je osnovni aksiom hrvatskoga nacionalizma, sve drugo je sporedno.